

Sławomir Zabraniak

Wkład klasztorów w duszpasterstwo parafialne w archidiecezji wieluńskiej (1660–1763)

Rocznik Wieluński 13, 7-19

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROZPRAWY I STUDIA

Ks. Sławomir Zabraniak

WKŁAD KLASZTORÓW W DUSZPASTERSTWO PARAFIALNE W ARCHIDIAKONACIE WIELUŃSKIM (1660–1763)

Archidiakoniat wieluński był kościelną jednostką administracyjną o określonych granicach i strukturach gospodarczych i demograficznych. Stanowił część archidiecezji gnieźnieńskiej utworzonej na synodzie rzymskim w 999 r. za pontyfikatu papieża Sylwestra II. Wtedy bowiem przyjęto zaproponowany przez Bolesława Chrobrego projekt podziału jego państwa na diecezje i zgodzono się na powstanie metropolii gnieźnieńskiej. Ostateczne zorganizowanie nowej prowincji kościelnej i ustalenie jej granic nastąpiło na zjeździe w 1000 r. w Gnieźnie. Obok istniejącego od 968 r. biskupstwa z siedzibą w Poznaniu powstały archidiecezja gnieźnieńska i trzy diecezje: krakowska, wrocławska i kołobrzaska. Podział kościelny był prawdopodobnie zależny od struktury politycznej kraju. Metropolita gnieźnieńskim został brat św. Wojciecha, bł. Gaudenty¹. Trudno określić jednoznacznie ówczesne granice diecezji polskich. Uczeni wysuwają różne hipotezy².

W źródłach archidiakoniat wieluński pojawiał się w XV w. Był on naturalnym przedłużeniem archidiakonatu kaliskiego i pierwotnie wchodził w jego skład³. Liczył on

---

¹ G. Labuda, *Szkie historyczne X–XI wieku. Z dziejów organizacji Kościoła w Polsce we wczesnym średniowieczu*, Poznań 2004, s. 172–179; R. Michałowski, *Początki arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, [w:] *1000 lat Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, pod red. J. Strzelczyka i J. Górno, Gniezno 2000, s. 29–32, 38–39; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969 (dalej: ABMK), t. 18, s. 320–321; W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 129.

² W. Abraham, *Organizacja Kościoła...*, s. 130; J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 1, Poznań 1965, s. 44, 48; J. Natanson-Leski, *Rozwój terytorialny Polski od czasów najdawniejszych do okresu przebudowy państwa w latach 1569–1572*, Warszawa 1954, s. 25.

³ T. Silnicki, *Organizacja archidiakonatu w Polsce*, Lwów 1927, s. 98.

około 1550–1965 km² powierzchni i był najmniejszy w archidiecezji gnieźnieńskiej⁴. Obejmował obszar dawnej kasztelanii rudzkiej. Jej granice wyznaczały w przybliżeniu rzeki: Struga Węglewska i Oleśnica od północy, Warta od wschodu, Liswarta od południa i Proсна od zachodu. Zostały one przekroczone jedynie na odcinku Krzepic nad Liswartą na południu, Wieruszowa nad Prośną od zachodu i Niemojowa od północy⁵.

Archidiakoniat wieluński sąsiadował od północy z archidiakonatem kaliskim. Granicę stanowiły parafie: Cieszęcin i Lututów. Od wschodu sąsiadował on z archidiakonatem uniejowskim. Granicznymi parafiami były: Lututów, Rudlice, Osjaków, Mierzyce, Łaszew, Dziętrzyniki, Parzymiechy i Danków. Od południa granica z diecezją krakowską biegła przez parafię Krzepice. Od zachodu graniczył z diecezją wrocławską. Na tym odcinku parafiami granicznymi były: Krzepice, Danków, Żytniów, Praszka, Kowale, Ożarów, Łubnice, Dziętrzkowice, Wójcin, Bolesławiec, Wieruszów i Cieszęcin⁶.

W drugiej połowie XVII w. archidiakoniat wieluński był podzielony na trzy mniejsze jednostki zwane dekanatami. Liczyły one od kilku do kilkunastu parafii. Dekanat rudzki obejmował 18, wieruszowski 13 i krzepicki dziewięć parafii⁷. W 1720 r. w rudzkim było 18 parafii i pięć kościołów filialnych, w Popowicach i Grębieniu należących do parafii Kadłub, w Gaszynie i Dąbrowie do Wielunia i w Radoszewicach do parafii Osjaków. W krzepickim wyliczono dziewięć parafii i dwie filie: w Jaworznie należącym do Parzymiech i Zajączkach – do Dankowa oraz jeden kościół szpitalny w Krzepicach i kościoły w Kowalach i Strojcu w parafii Praszka. Wieruszowski liczył 13 parafii i cztery filie: w Wiktorowie należącym do Białej, Żdżarach do Wójcina, Ochędzynie do Sokolnik i Łubnicach do Dziętrzkowic oraz jeden kościół szpitalny w Bolesławcu i trzy kaplice: w Chruścinie, należącym do Mieleśzyna, Węglewicach – do Cieszęcina i Świątkowicach – do Lututowa⁸. Taki stan utrzymał się do rozbiorów.

W archidiakonacie wieluńskim statystyczna parafia miała około 50 km² powierzchni. Po uwzględnieniu innych kościołów i kaplic publicznych na jedną świątynię przypadało średnio około 32 km². Należy jednak pamiętać, że parafie były różnej wielkości. Niektóre obejmowały tylko wieś kościelną, a inne miały nawet po kilkanaście miejscowości. Parafie o starej metryce, utworzone w XIII–XIV w., były rozleglejsze i na ogół

⁴ W. Patykiewicz, *Archidiakoniat wieluński*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1957 (dalej: CzWD), R. 24–31, s. 496; inne wielkości podaje S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 119; tenże, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 86–87. Jego zdaniem archidiakoniat obejmował 1950 km² lub 1965 km².

⁵ W. Patykiewicz, *Archidiakoniat wieluński...*, s. 493–494; R. Rosin, *Ziemia wieluńska w XII–XVI w. Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź 1961, s. 69–70, 89–90; tenże, *Kształtowanie się terytorium administracyjnego do wybuchu II wojny światowej*, [w:] *Województwo sieradzkie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, pod red. B. Baranowskiego, Łódź–Sieradz 1980, s. 142; S. Arnold, *Z dziejów średniowiecza. Wybór pism*, Warszawa 1968, s. 288–289.

⁶ *Mapa archidiecezji gnieźnieńskiej w wieku XVI*, oprac. J. Korytkowski, [w:] J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 2, wyd. J. Łukowski, Poznań 1881 (mapa na końcu tomu).

⁷ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł.), sygn. Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej (dalej: AAG.) Wiz. 7.

⁸ *Ordo et numerus ecclesiarum Archidioecesis Gnesnensis*, [w:] *Constitutiones Synodi Archidioecesis Gnesnensis sub [...] D. Stanislao in Słupow Szembek [...] Lovicii Anno Domini MDCCXX Die XXVI Augusti Celebratae*, Varsaviae brw., k. S₄-T; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12.

ludniejsze. Na podstawie akt wizytacji można wysunąć wniosek, że im gęstsza sieć parafii, tym mniej miejscowości wchodziło w ich skład.

Klasztory w archidiakonacie wieluńskim

Na terenie archidiakonatu wieluńskiego istniały i zaznaczyły swój wpływ na życie religijne mieszkańców domy zakonne, szczególnie męskie, określane mianem klasztorów, konwentów i prepozytur. Zakonne placówki zakładano nie tylko w większych miastach, ale także w niewielkich miasteczkach i wioskach. Przebywało w nich z reguły tylko kilku zakonników. Niektóre z nich prowadziły duszpasterstwo parafialne.

1) Męskie

W archidiakonacie wieluńskim funkcjonowały klasztory zakonów mniszych, kanonicznych, mendykanckich i kleryckich. Do kanonicznych należała na tym terenie prepozytura kanoników laterańskich. Paulini należeli do rodziny mniszej. Najliczniejsze były zakony mendykanckie reprezentowane przez bernardynów, reformatów i augustianów. Do grupy zakonów kleryckich zaliczano pijarów, zajmujących się głównie szkolnictwem.

– Kanonickie

Klasztor kanoników laterańskich, określane także mianem prepozytury, istniał w Krzepicach. Do Krzepic zakonnicy przybyli w 1466 r. Poza duszpasterstwem parafialnym obsługiwali parafię Starokrzepice w diecezji wrocławskiej, kościół szpitalny pw. św. Stanisława w Krzepicach i kaplicę w Popowie należącym do parafii Wąsosz. W klasztorze miało przebywać według dokumentu erekcyjnego z 1466 r. dziewięciu zakonników. Zależnie od osiągniętych dochodów było ich od kilku do kilkunastu. W 1720 r. było ich sześciu, a w 1759 r. – 12. Uposażenie klasztoru stanowiły m.in. trzy wsie: Kuków, Popów i Rębielice oraz młyny, role, ogrody i różne sumy⁹.

– Mendykanckie

Bernardyni mieli swoją placówkę w Wieluniu. Była to niewielka trzyosobowa rezydencja przy klasztorze tamtejszych bernardynek. Pełnili tam posługę kaznodziei i spowiednika oraz prowadzili duszpasterstwo w kościele zakonnym. Utrzymywali się z dotacji siostr¹⁰.

Reformaci mieli klasztor na Przedmieściu Kaliskim Wielunia. Fundowano go w 1629 r. Pierwszymi dobrodziejami zakonników byli szlachcice Marcin Wierusz Kowalski i Paweł Niewęglowski oraz mieszczanin wieluński Paweł Nieroda. Murowane budynki klasztorne z kościołem pw. Zwiastowania NMP wybudowano w latach około 1637–1643 po zmianie pierwotnej lokalizacji. Duży udział w kosztach budowy miał Franciszek Fraxtin, który sam wstąpił do reformatów. Od samego początku w klasztorze przewidziano studium zakonne. Prowadzono w nim na zmianę wykłady z filozofii, teologii moralnej i retoryki. W wieluńskim konwencie przebywało od kilkunastu do dwudziestu kilku zakonników. W 1662 r. było ich 20, w tym siedmiu studentów filo-

⁹ J. Związek, *Krzepice*, [w:] *Encyklopedia Katolicka* (dalej: EK), t. 9, Lublin 2002, kol. 1443–1444; S. Muznerowski, *Krzepice w przeszłości*, Włocławek 1914, s. 79–93, 113–115; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 113; sygn. AAG. Wiz. 15, s. 255–256; sygn. AAG. Wiz. 25, s. 5; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1687, 1698–1700.

¹⁰ S. Zabranik, *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2007, s. 130–131; H.E. Wyczawski, *Wieluń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, pod red. H.E. Wyczawskiego, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 431–432.

zofii. W 1759 r. było ich 23, w tym ośmiu studentów filozofii. Reformaci wieluńscy pomagali także w pracy duszpasterskiej w sąsiednich parafiach i prowadzili misje¹¹.

Klasztor augustianów w Wieluniu ufundował około 1350 r. król Kazimierz Wielki. Pierwsze murowane obiekty klasztorne wzniesiono zapewne już w XIV i XV w. W klasztorze przebywało kilku zakonników. W 1759 r. było ich siedmiu, wśród nich jeden student teologii moralnej. Okresowo znajdowało w klasztorze siedzibę studium filozofii i teologii moralnej. Zakonnicy pomagali w kolegiacie wieluńskiej i sąsiednich parafiach. Na uposażenie klasztor posiadał m.in. dobra we wsi Kopydłów i różne sumy¹².

– Mnisze

Paulini, których zaliczano do zakonów eremickich, mieli dwa klasztory i rezydencję w ziemi wieluńskiej: w Wieluniu, Wieruszowie i Konopnicy. Do Wielunia sprowadził ich książę opolski Władysław w 1388 r., oddając im kościół pw. św. Mikołaja i przylegający do niego szpital na Przedmieściu Krakowskim. Murowane obiekty wzniesiono zapewne w drugiej połowie XV w. W klasztorze przebywało kilku zakonników. W 1759 r. było ich dziewięciu. W 1393 r. zakonnicy otrzymali na uposażenie klaszto-

¹¹ S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 132–137, 140, 143, 163, 250–251; M. Sobieraj, *Fundatorzy klasztorów franciszkańskich w Rzeczypospolitej XVII–XVIII wieku*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. 2: *Franciszkanie w Polsce XVI–XVIII wieku*, cz. 1, pod red. H. Gapskiego, C.S. Napiórkowskiego, Niepokalanów 1998, s. 215; A. Wiśniowski, *Franciszkanie. W Polsce po 1517. Reformaci*, [w:] EK, t. 5, Lublin 1989, kol. 501; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione przez F.K. Martynowskiego, t. 1, z. 1, Warszawa 1885, s. 286; *Regestry wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. H. Rybus, ABMK 1961, t. 3, s. 248; A. Koralewicz, *Additament do Kronik Braci Mniejszych S. Franciszka albo Genealogia Reformy do Królestwa Polskiego za konsensusem Stolicy Apostolskiej wprowadzonej y Erekyą dwóch Prowincyi Mało- y Wielkopolskiej utwierdzonej wywiedziona*, Warszawa 1772, s. 23; Archiwum Franciszkanów w Wieluniu (dalej: AFWiel.), brak sygn. *Scrutinium antiquitatis sive nova revisio veteris archivii conventus ad Annuntiationem BVM Vielunensis PP. S. Francisci Reformatorum in II libros divisa [...]. Libro I. Descriptio auctoritate A. R. P. Jacoponi Poniecki Ministri Provincialis S. T. Lectoris cum suo venerabili Definitorio, infra recensendo Anno quo Deus Homo in manibus suis descripsit electos 1790 die 1 mensis 7-bris consummata*, s. 1–10; *Libro II. Descriptio auctoritate A. R. P. Januarii Kowalkowski Ministri Provincialis S. T. Lectoris cum suo venerabili Definitorio, infra recensendo Anno quo Deus Homo in manibus suis descripsit electos 1793 die 15 mensis X-bris consummata*, s. 5; Archiwum Reformatów w Krakowie (dalej: ARKr.), brak sygn. *Liber additamentorum ad erectiones conventuum Provinciae Major Poloniae*, s. 115–124; brak sygn. *Facies Reformatae Provinciae Sancti Antonii Majoris Poloniae Ordinis S. Francisci*, s. 70; brak sygn. *Erectiones omnium Almae Antonianae Provinciae Majoris Poloniae*, s. 112; brak sygn. *Hypomena annalium actorum continens Reformatae Observantiae Ord. Minor. Provinciae Sancti Antonii de Padua intra Poloniarum Regnum fundatae originem et progressum monasteriorum erectionum monumenta*, s. 91; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 39, s. 20.

¹² S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 92–94, 98–100, 103–105, 251–252; tenże, *Augustianie w Wieluniu w okresie przedrozbiorowym*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” (dalej: CzST) 2001, t. 29, s. 270–273, 278–282, 285–286, 288–292; H. Jaworowski, J. Pietrzak, *Problemy urbanistyki i badań terenowych średniowiecznego i nowożytnego Wielunia*, [w:] *Między północą a południem. Sieradzkie i Wieluńskie w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Kościerzynie koło Sieradza (4–6 grudnia 1991 r.)*, pod red. T.J. Horbacza, L. Kajzera, Sieradz 1993, s. 210; J. Kowalczyk, *Augustianie-eremici. W Polsce*, [w:] EK, t. 1, Lublin 1989 (dodruk), kol. 1076–1077; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 283; Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. Aug. 38, s. 93, 101, sygn. Aug. 39, s. 97, 229, 267, 306; sygn. Aug. 40, s. 6, 78, 114, 292, 325, 415, 462, 599; sygn. Aug. 41, s. 27, 40, sygn. Aug. 42, s. 10, 45, 151, 304; sygn. Aug. 147; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 39, s. 19.

ru wieś Dietrzniki i dziesięciny zbożowe z wiosek: Trębaczewa, Janiszowa, Niwisk i Szczytów. Król Władysław Jagiełło dodał także dwa garnce miodu z Sokolnik¹³.

Pauliński klasztor w Wieruszowie fundował prawdopodobnie w 1401 r. Bernard z Wieruszowa, sędzia wieluński. Murowany kościół pw. św. Mikołaja wzniesiono w latach 1676–1680, a klasztor dopiero w latach 1715–1755. Przebywało w nim od drugiej połowy XVII w. 4–7 ojców i dwóch braci. W 1759 r. było tam 10 zakonników, a około 1763 r. – ośmiu. Uposażenie klasztoru stanowiły m.in. dobra we wsiach Ciecuiów, Żytniów, Strojec i Świba w ziemi wieluńskiej oraz różne sumy¹⁴.

Do Konopnicy sprowadził paulinów w 1637 r. Hieronim z Korczowa Konopnicki, kasztelan spycymierski. Na utrzymanie klasztoru zapisał wsie Wola Szyndzielowska i Dymek. Przejęli oni tamtejszą parafię erygowaną w 1552 r. Na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. było w klasztorze sześciu ojców¹⁵.

– Kleryckie

Kolegium pijarów w Wieluniu fundował prawdopodobnie około 1690 r. Wojciech Kazimierz Urbański, kasztelan wieluński. Dekret erekcyjny wydał 9 VII 1691 r. prymas Michał Radziejowski. Wkrótce potem pijarzy wybudowali drewniane budynki zakonne. Murowany kościół pw. Zaślubin NMP wzniesiono w latach dwudziestych XVIII w., a budowę kolegium rozpoczęto w 1740 r. Prace zakończono zapewne dopiero w latach pięćdziesiątych tego stulecia. Pijarzy prowadzili nauczanie w kolegium. Pomagali także w kolegiacie wieluńskiej jako kaznodzieje i prowadzili działalność konfesyjną wśród protestantów i Żydów. W kolegium przebywało od kilku do kilkunastu zakonników. W 1759 r. było ich 13. Głównym źródłem utrzymania były zapisy różnych sum i ofiarność dobrodziejów¹⁶.

2) Żeńskie

Na obszarze archidiakonatu wieluńskiego znajdowały się także klasztory żeńskie. W okresie średniowiecza i nowożytności fundowano placówki cysterek, bernardynek i norbertanek.

¹³ S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 109–112, 114, 117–118, 252; J. Wiesiołowski, *Fundacje paulińskie XIV i XV wieku na tle ruchu fundacyjnego klasztorów w Polsce*, „Studia Claramontana” 1985, t. 6, s. 148, 185–188; J. Zbudniewek, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, „Nasza Przeszłość” 1969 (dalej: NP), t. 31, s. 222; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 283; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 39, s. 20; sygn. AAG. Wiz. 133, s. 495–497; Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie (dalej: AJG.), sygn. 535, s. 171; sygn. 536, s. 185; sygn. 537, s. 915, 1082, 1274; sygn. 538, s. 72; sygn. 744, s. 21–22, 94; sygn. 745, s. 172–173.

¹⁴ J. Zbudniewek, *Kopiarz dokumentów konwentu paulinów w Wieruszowie*, ABMK 1973, t. 26, s. 208–209, 214–215; tenże, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, NP 1969, t. 31, s. 223; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 286; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 51, s. 3; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1510–1511.

¹⁵ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1270.

¹⁶ S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 144–146, 148–153, 244–248; W. Kujawski, *Szkoły pijarskie Komisji Edukacji Narodowej w Wieluniu (1774–1793)*, „Antemurale” 1960–1961, t. 6, s. 115, 138–139; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 286; *Regestry wybranych zapisek...*, s. 300, 304; Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (dalej: AACz.), sygn. KP 246, s. 103; ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1690), s. 860; sygn. AAG. Wiz. 39, s. 18–19; AACz., sygn. KP 246, s. 103; sygn. KP 251; Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Pijarów (dalej: APPZP), brak sygn. *Matricula, in qua nostrorum dies natalis, dies ingressus et votum, studia, officia, mores, decreta, diligentiae quotannis cuiuslibet notantur (1742–1864)*; sygn. Coll. Podol. 1, s. 27; sygn. Coll. Viel. 2; sygn. Coll. Viel. 4; sygn. Coll. Viel. 15, k. 2v; AAG. A. Cap., sygn. B 79, k. 63, 115v.

Klasztor cysterek w Ołoboku w archidiakonacie kaliskim fundował w 1213 r. książę kaliski Władysław Odonic. Około 1250 r. połączono go z klasztorem w Łubnicach koło Wielunia, dokąd przeniesiono ołobockie mniszki. Kilka lat później połączone konwenty znów przeniesiono, tym razem do Ołoboka. W klasztorze na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. przebywały 22 mniszki. Posługiwało im dwóch cystersów. Uposażenie stanowiły m.in. wsie: Ołobok w ziemi kaliskiej, Chruścin, Mieleszyn, Dietrzkowice, Ochędzyn, Radostów i Łubnice w ziemi wieluńskiej. Dochody klasztoru oszacowano na początku XVII w. na 100 grzywien srebra¹⁷.

Klasztor bernardynek w Wieluniu ufundowała w 1613 r. Anna ze Sroczyca Koniecpolska, wdowa po Aleksandrze, wojewodzie sieradzkim. Wybudowała dla mniszek muryrowany kompleks budynków z kościołem pw. św. Franciszka. Zakonnice pochodziły z rodzin szlacheckich. W omawianym okresie w klasztorze przebywało około 30 sióstr. W 1766 r. o 30 zakonnicech wspomniął wizytator parafii wieluńskiej, biskup Ignacy Kozierowski. Fundatorka ofiarowała na utrzymanie zakonnice, w gronie których były dwie jej córki, wieś Gana, folwark Zawisna, osadę Długie, część wsi Kowale. W następnych latach powiększono je o wieś Gaszyn i różne zapisy¹⁸.

Klasztor norbertanek w Bolesławcu założono w 1643 r. jako schronienie dla norbertanek śląskich z Czarnowąsą w czasie wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Oddano im kompleks szpitalny z kościołem pw. Krzyża Świętego. W 1759 r. w klasztorze przebywało 16 zakonnice. Na początku następnego dziesięciolecia było ich 12. Opiekę duchową sprawowało nad nimi dwóch norbertanów – spowiednik i kaznodzieja. W skład uposażenia wchodziła część wsi Żytińów, folwark w Chotyńcinie i folwark w Wójcinie¹⁹.

Parafie prowadzone przez zakonników

Na terenie archidiakonatu wieluńskiego zakonnicy duszpasterzowali w trzech parafiach. Dietrzniki i Konopnicę obsługiwali paulini, a Krzepice – kanonicy laterańscy. Najstarszą z nich była parafia Dietrzniki koło Wielunia, w dekanacie krzepickim, należąca do upo-

¹⁷ M. Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, Lublin 2010, s. 322; W. Baran-Kozłowski, *Wokół początków fundacji klasztoru cysterek w Ołoboku*, NP 2004, t. 102, s. 453; A.M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, pod red. A.M. Wyrwy, J. Strzelczyka, K. Kaczmarka, Poznań 1999, s. 50; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 184; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1659–1665*, cz. 2: *Województwa sieradzkie, łęczyckie, brzesko-kujawskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Górski, J. Pakulski, A. Tomczak, Toruń 1996, s. 155; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 7, s. 73–74, 83–84; sygn. AAG. Wiz. 12, s. 178, 183, 200, 204; sygn. AAG. Wiz. 14, s. 27, 152; sygn. AAG. Wiz. 56, s. 129–130; sygn. AAG. A. Kons. Kaliskiego 38(1658), k. 37.

¹⁸ M. Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce...*, s. 315; S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 122–130; H.E. Wyczawski, *Wieluń*, [w:] *Klasztory bernardyńskie...*, s. 554–555; W. Puget-Tomiccka, *Kościół i klasztor panien bernardynek w Wieluniu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Teoria i historia” 1963, nr 8, z. 1, s. 47–51; W. Patykiewicz, *Archidiakoniat wieluński*, CzWD 1958, R. 32, s. 30–31; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 285; Archiwum Bernardynek w Wieluniu, brak sygn. *Druga księga Kroniki SS. Bernardynek wieluńskich*, s. 11–14, 21–33; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 66, s. 85–86.

¹⁹ M. Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce...*, s. 355; W. Patykiewicz, *Archidiakoniat wieluński*, CzWD 1958, R. 32, s. 30–31; M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska...*, s. 288; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 116; sygn. AAG. Wiz. 15, s. 290; sygn. AAG. Wiz. 18, s. 221, 360–361; sygn. AAG. Wiz. 51, s. 17; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1478.

sażenia klasztoru paulinów. Swoją posługę zaczęli tam zapewne w 1393 r. po ponownym zatwierdzeniu fundacji wieluńskiego klasztoru przez Władysława Jagiełłę i Jadwigę²⁰.

Parafia Dzietrzniki należała do niewielkich liczebnie. Obejmowała ona początkowo tylko jedną miejscowość. W 1744 r. mieszkało w niej 238 osób²¹. W 1753 r. wspomniano o 110 osobach przystępujących do sakramentów spowiedzi i komunii wielkanocnej²². W następnym dziesięcioleciu wspomniano o Dzietrznikach i siedmiu niewielkich osadach zwanych pustkowiami. W parafii były wtedy 333 osoby zobowiązane do spowiedzi i komunii wielkanocnej²³.

W parafii Dzietrzniki duszpasterzował jeden z ojców z wieluńskiego klasztoru paulinów. Z reguły był nim tamtejszy przeor lub jego zastępca. Obejmował on parafię zgodnie z ówczesnym prawem kościelnym. Prawo prezenty proboszcza przysługiwało kapitule prowincji polskiej paulinów. Zatwierdzał go, czyli udzielał instytucji, ordynariusz archidiecezji gnieźnieńskiej lub upoważniony przez niego urzędnik, najczęściej oficjał generalny.

W 1659 r. proboszczował w Dzietrznikach o. Stanisław Karol Gralewski²⁴. W latach 1672–1673 wspomniano przeora paulinów w Wieluniu, o. Justusa Wilkowicza a w 1676 r. – o. Adama Stypulskiego²⁵. W latach dwudziestych XVIII w. proboszczem był o. Anastazy Kiedrzyński, doktor teologii, przeor klasztoru wieluńskiego, późniejszy prowincjał. Prezenty udzieliła mu kapituła prowincji polskiej paulinów zebrana na Jasnej Górze. Instytuował go w Parznie 3 VII 1719 r. biskup Franciszek z Kraszkowic Kraszkowski, sufragan gnieźnieński i oficjał generalny²⁶. W 1730 r. rezydował w parafii o. Jakub Jakubiński jako wikariusz zastępujący przeora wieluńskiego o. Damasia²⁷.

Długoletnimi proboszczami w Dzietrznikach w XVIII w. byli przeorzy wieluńscy: o. Walery Iwański, prezentowany przez o. Anastazego Kiedrzyńskiego, prowincjał obojga prowincji, instytuowany przez prymasa Krzysztofa Antoniego Szembeka w Łowiczu w 1739 r.²⁸ i o. Eugeniusz Janicki, instytuowany w 1745 r.²⁹ Pod koniec lat pięćdziesiątych proboszczem był o. Sebastian Kozbiałowicz, przeor wieluński. Wizytujący parafię ks. Łukasz Chabarowski, dziekan krzepicki zapisał, że miał on wtedy 64 lata³⁰. Na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. proboszczem był o. Zygmunt Bogucki, przeor wieluński. Prezenty udzielił mu o. Stanisław Kiełczewski, prowincjał

²⁰ *Zbiór dokumentów zakonu OO. Paulinów w Polsce, z. 1: 1328–1464*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1938, nr 33, s. 64–67; S. Zabraniak, *Wieluński ośrodek kościelny...*, s. 109–112, 114, 117–118, 252; tenże, *Z dziejów paulinów Wieluniu w Polsce przedrozbiorowej*, CzWD 2003, R. 77, nr 1–3, s. 72–74; J. Wiesiołowski, *Fundacje paulińskie...*, s. 148, 185–188; J. Zbudniewek, *Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów*, NP 1969, t. 31, s. 222.

²¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 101.

²² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 18, s. 275.

²³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1718.

²⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8(1659), s. 150.

²⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1672), s. 92; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10(1673), k. 125; 10(1676), k. 192v.

²⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 126.

²⁷ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 325.

²⁸ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 100v.

²⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 18, s. 275.

³⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 25, s. 2.

paulinów. Został instytuowany 1 VIII 1760 r. w Kamionce koło Wielunia przez ks. Aleksandra Gembartha, kanonika i oficjała generalnego gnieźnieńskiego³¹.

Paulini w okresie swojego duszpasterzowania w Dzierżnikach wybudowali tam na początku XVII w. nowy kościół drewniany. Konsekwował go 11 V 1625 r. biskup bawowski Adam Goski, nadając mu wezwanie św. Katarzyny, św. Piotra i Pawła Apostołów oraz św. Pawła, pierwszego pustelnika. Były w nim trzy ołtarze konsekrowane wraz ze świątynią. Główny drewniany dedykowano św. Katarzynie i pozostałym świętym patronom kościoła. Drugi mniejszy, umieszczony po prawej stronie kościoła, poświęcono św. Annie, a trzeci, po lewej stronie, nosił wezwanie Oczyszczenia NMP³². W XVIII w. zmieniono wyposażenie kościoła, w tym i ołtarzy. Wizytujący w 1753 r. parafię ks. Franciszek Dziurkiewicz, prepozyt i oficjał wieluński, opisał trzy ołtarze. Główny z obrazem Oczyszczenia NMP, a na szczycie był drewniany obraz św. Katarzyny. Miał menzę murowaną z relikwiami męczenników: św. Marcela, św. Donata i św. Apolonii. Drugi ołtarz był także drewniany z obrazem św. Anny. Miał menzę murowaną z relikwiami św. Wojciecha i św. Izydora. W trzecim drewnianym ołtarzu był obraz św. Katarzyny. Miał menzę murowaną z relikwiami św. Ignacego i św. Euzebiusza³³.

Kolejną parafią w archidiakonacie wieluńskim obsługiwaną przez paulinów była Konopnica. Erygował ją w 1552 r. prymas Mikołaj Dzierżgowski, wydzielając z parafii Osjaków. Uczynił to na prośbę ówczesnych dziedziców wsi, braci: Wojciecha, podsędka wieluńskiego, Andrzeja i Jakuba Konopnickich. Oni to ufundowali trzy grzywny i trzy łany ziemi na rzecz proboszcza i parafii. Uposażenie powiększył w XVII w. Hieronim Konopnicki, kasztelan spicymierski³⁴. Do 1641 r. parafię obsługiwali księża diecezjalni prezentowani przez patronów kościoła i dziedziców wsi Konopnica.

Parafia Konopnica nie była duża. Początkowo obejmowała tylko wieś Konopnicę. W 1720 r. wspomniano, że przynależała do niej także wieś Głuchów. W parafii mieszkali w niej wówczas katolicy i jeden Żyd – arendarz w browarze³⁵. W 1730 r. wspomniano o 150 osobach zobowiązanych do przystępowania do spowiedzi i komunii wielkanocnej³⁶. Na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. w parafii było już około 300 osób zdolnych do przyjęcia komunii wielkanocnej i jeden Żyd – arendarz³⁷.

Prymas Jan Wężyk zatwierdził 12 I 1637 r. na prośbę Hieronima Konopnickiego fundację w Konopnicy rezydencji paulińskiej dla sześciu zakonników. W 1641 r. oddano im w zarząd tamtejszą parafię³⁸. Ich dziełem była budowa murowanego kościoła i klasztoru dzięki ofiarności fundatora. Aktu konsekracji świątyni pw. św. Rocha i św. Kazimierza wraz z czterema ołtarzami dokonał w pierwszą niedzielę po święcie Narodzenia NMP 1666 r. ówczesny biskup chełmiński, późniejszy prymas, Andrzej Olszowski³⁹.

³¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1719.

³² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 126; sygn. AAG. Wiz. 18, s. 273; sygn. AAG. Wiz. 69, s. 1715.

³³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 18, s. 274.

³⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1270.

³⁵ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 34.

³⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 243.

³⁷ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1274–1275.

³⁸ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 238; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1270.

³⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 33; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1270–1271.

W kolejnych latach paulini upiększali kościół w Konopnicy i rozwijali działalność duszpasterską. W 1720 r. było już sześć ołtarzy: główny drewniany – św. Rocha, drugi mały na prawej ścianie świątyni – Narodzin Jezusa, trzeci na tej samej ścianie – św. Aniołów Stróżów, czwarty naprzeciwko na lewej ścianie – św. Anny, nazwany starożytnym, piąty – NMP starożytny, szósty – św. Antoniego, nowo wybudowany⁴⁰.

W ciągu następnego dziesięciolecia zmieniano wystrój konopnickiej świątyni. W 1730 r. wizytujący parafię biskup Franciszek Kraszkowski wymienił sześć ołtarzy drewnianych: główny z obrazem św. Rocha, drugi z obrazem Przemienienia Pańskiego, trzeci z obrazem św. Anny, czwarty – NMP Częstochowskiej, przy którym codziennie śpiewano mszę świętą o NMP, piąty – św. Aniołów Stróżów i szósty – św. Antoniego z Padwy⁴¹.

Na początku lat sześćdziesiątych w kościele było dalej sześć ołtarzy. Jednak zmieniono cześć z nich. Główny drewniany był ozdobiony obrazem św. Rocha i miał murowaną mensę. W drugim drewnianym starym ołtarzu był obraz Przemienienia Pańskiego. Miał mensę drewnianą z portatylem. W trzecim drewnianym ołtarzu był pod zasłoną obraz NMP Różańcowej. Na zasłonie był obraz św. Pawła Pierwszego Pustelnika. Czwarty drewniany ołtarz z obrazem św. Anny miał mensę murowaną. W piątym drewnianym z obrazem NMP Częstochowskiej była mensa murowana. Szósty ozdobiono obrazem św. Antoniego. Miał mensę murowaną, jeszcze wtedy nie konsekrowaną⁴².

Przy kościele w Konopnicy paulini założyli dwa bractwa. Konfraternia św. Aniołów Stróżów rozpoczęła działalność zapewne wkrótce po konsekracji w 1666 r. murowanego kościoła. Kult św. Aniołów Stróżów był bowiem szczególnie bliski tym zakonnikom i oni propagowali go wśród wiernych. Kolejne, bractwo różańcowe, założono zapewne w latach pięćdziesiątych XVIII w.⁴³

Od 1641 r., czyli od przejęcia duszpasterstwa przez paulinów, za parafię odpowiadał przeor. W 1664 r. proboszczem był o. Erazm Stadiszewski, przeor paulinów w Konopnicy. Otrzymał on potwierdzenie prawa do pobierania dziesięcin snopowych z Szynkielowa⁴⁴. W latach 1672–1673 wspomniano o o. Aleksym Solskim, paulinie z Konopnicy, kaznodziei, który reprezentował parafię⁴⁵. W 1676 r. o. Joachim Lesiewski, przeor paulinów w Konopnicy, podpisał dokument o kontrybucji na rzecz walki z Turkami⁴⁶. W 1720 r. paulin Andrzej Łyniewski z klasztorem sprawował duszpasterstwo z prezydentury prowincjała Konstantego Moszyńskiego⁴⁷. W 1730 r. wizytator wspominał, że paulini posługiwali w parafii na zmianę, po tygodniu każdy⁴⁸. Na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. za duszpasterstwo odpowiadał o. Eustachy Brzaliński, wybrany na przeora w Konopnicy w 1759 r., instytuowany na proboszcza z prezydentury o. Stanisława Kielczewskiego 29 X 1759 r.⁴⁹

⁴⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 33–34.

⁴¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 238–239.

⁴² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1272.

⁴³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 33; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1272.

⁴⁴ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10(1664), k. 28; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8(1671), s. 12.

⁴⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10(1672), k. 106v; 10(1673), k. 128v–129.

⁴⁶ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10(1676), k. 190v.

⁴⁷ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 33.

⁴⁸ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 243.

⁴⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1275.

Duszpasterstwo kanoników laterańskich w parafii Krzepice sięga swymi początkami roku 1466⁵⁰. Placówka ta była rozległa terytorialnie i należała jednej z większych liczebnie. Obejmowała w 1720 r. miasto Krzepice i pobliskie wsie: Dankowice, Kuźniczka i folwark Kuków⁵¹. W 1744 r. wymieniono także kolejną miejscowość – Zwierzyniec⁵². Na początku lat sześćdziesiątych XVIII w. parafia obejmowała miasto Krzepice i wsie: Kuźniczka, Dankowice, Kuków, Zwierzyniec i pustkowie: Leszczyniak, Chlastos, Kik, Kulejowie i Szczygieł. Zamieszkiwało ją wtedy około 1800 osób zdolnych do spowiedzi i komunii wielkanocnej, 30 Żydów w Kuźniczce, gdzie mieli synagogę, i jeden luteranin⁵³.

W pierwszych latach po *potopie szwedzkim* proboszczem był ówczesny prepozyt, o. Maciej Skrzypiński. On doprowadził do odbudowy w 1659 r. kościoła zniszczonego w czasie działań wojennych i pożaru miasta⁵⁴. Jego następcą był o. Stanisław Kaczkowski⁵⁵ a kolejnym o. Andrzej Załost (Załosth) (?–1670)⁵⁶ i o. Tomasz Dąmbrowski (1670–1673)⁵⁷. Długoletnim proboszczem był Mikołaj Skibiński, wzmiankowany w latach 1676–1686⁵⁸ i o. Wojciech Rupiński piastujący tę funkcję od 1695 r. do przynajmniej 1720 r.⁵⁹ W latach czterdziestych XVIII w. prepozytem był o. Michał Szymański⁶⁰. W 1745 r. proboszczem został o. Bartłomiej Drozdowski, instytuowany na prepozyturę przez prymasa Krzysztofa Szembeka. Duszpasterzował jeszcze w latach sześćdziesiątych XVIII w.⁶¹

Przy kościele parafialnym w Krzepicach działały w pierwszej połowie XVIII w. trzy bractwa⁶². Najstarszym z nich było bractwo św. Anny. Stosowne przywileje wystawił dla krzepickiej konfraterni arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski 25 IX 1597 r. w Kąkolnicy. Zostały one ponownie zatwierdzone przez prymasa Stanisława Szembeka⁶³.

Drugim bractwem działającym przy kościele w Krzepicach było bractwo różańcowe. Pozwolenia na jego założenie udzielił 6 II 1686 r. o. Franciszek Czarnkowiuz (Czarnkowski), prowincjał dominikanów. Przywileje potwierdził i zezwolił na wprowadzenie ówczesny administrator archidiecezji gnieźnieńskiej ks. Stanisław Krajewski, dziekan gnieźnieński. Fundatorem był prawdopodobnie o. Jan Kurdebelski. Uroczystej introdukcji bractwa dokonał ówczesny prepozyt kanoników laterańskich w Krzepicach, o. Mikołaj Skibiński⁶⁴.

⁵⁰ J. Związek, *Krzepice...*, kol. 1443–1444.

⁵¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 116.

⁵² ADWł., sygn. AG. Wiz. 17, k. 74.

⁵³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1698, 1706, 1708.

⁵⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1687.

⁵⁵ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 8(1660), s. 225.

⁵⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 7, s. 104; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1668), s. 29.

⁵⁷ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 11(1673), s. 168.

⁵⁸ ADWł., sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 10(1676), k. 192v; sygn. AAG. A. Kons. Wiel. 7(1685), s. 6.

⁵⁹ AACz., sygn. KM 408, s. 43; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 12, s. 113.

⁶⁰ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 74.

⁶¹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 25, s. 5; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1707–1708.

⁶² ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 73v; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1692; S. Zabraniak, *Z dziejów religijności. Rozwój życia brackiego w dekanacie krzepickim do połowy XVIII w.*, CzWD 2007, R. 81, nr 3, s. 134–135, 139–140, 144.

⁶³ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 7, s. 106; sygn. AAG. Wiz. 12, s. 115; sygn. AAG. Wiz. 15, s. 253; sygn. AAG. Wiz. 17, k. 73v; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1693.

⁶⁴ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1692; AACz., sygn. KP 310, k. 2, 67–68v.

Konfraternię różańcową reaktywował w 1734 r. ówczesny prepozyt o. Walenty Florian Cebrowski. Podniesiono ją do godności arcybractwa. Wtedy także założono nową księgę bracką zachowaną do czasów współczesnych. Uposażono ją kwotą 1500 florenów polskich, zapisaną na dobrach Pstre Konie 23 V 1736 r. i kwotą 1300 florenów lokowanych na dobrach Ożarów. Promotorem brackim został wtedy o. Bartłomiej Drozdowski⁶⁵.

Trzecim bractwem założonym przez kanoników laterańskich przy kościele w Krzepicach było bractwo św. Józefa. Jego fundatorami byli Wojciech i Teresa Skąpscy. Uposażyli je kwotą 2500 florenów lokowanych na synagodze w Działoszynie. Uroczyste wprowadził je ks. Łukasz Pruchniakowski, ówczesny dziekan krzepicki 24 IV 1724 r. Papieskie przywileje nadające odpusty zatwierdziły władze archidiecezjalne 5 I 1726 r.⁶⁶

Pomoc księżom diecezjalnym w duszpasterstwie

Zakonnicy z klasztorów w archidiaconacie wieluńskim wspierali księży diecezjalnych w pracy duszpasterskiej. Czynie to zastępując ich w czasie nieobecności w parafii. Paulini z klasztorów w Wieluniu i Wieruszowie posługiwali dorywczo lub przed dłuższy czas w parafiach archidiaconatu. Najczęściej chrzcili dzieci w okresie nieobecności proboszczów. Nazwiska kilku z nich odnotowano m.in. w księgach metrykalnych Praszki i Cieszęcina. W Praszce 10 VIII 1714 r. chrzcił o. Hieronim Cieszkiewicz, przeor paulinów z Wieruszowa⁶⁷. Dnia 27 XI 1746 r. chrzcił w Cieszęcinie o. Hieronim Gaworski, kaznodzieja z klasztoru paulinów z Wieruszowa. Kilka lat później, 20 IX 1750 r. chrzcił tam o. Konstanty Szymankiewicz⁶⁸. Kilkumiesięczną posługę pełnili w Cieszęcinie także inni zakonnicy, zastępując ówczesnego proboszcza ks. Walentego Myszkowskiego, kanonika poznańskiego. Łączył on od lat czterdziestych XVIII w. dwa probostwa, jedno w Cieszęcinie, a drugie w Miedźnie, w diecezji krakowskiej⁶⁹. Od 24 V do 1 XI 1756 r. chrzcił o. Stefan Raczyński, paulin, od 5 III do 3 VII 1757 r. i ponownie od września do 27 XII 1758 r. chrzcił o. Andrzej Fenixvert, paulin, od 7 I do 24 II 1759 r. chrzcił o. Chryzogon Krzemiewski, paulin, superior w Wieruszowie⁷⁰.

Wieluńscy paulini sporadycznie błogosławili związki małżeńskie i chrzcili w kolegiacie wieluńskiej. Kilku z nich wspomniano w księgach metrykalnych tej parafii. Jednym z nich był o. Rafał Chranowski paulin z Wielunia, wikariusz prowincji paulinów. Dnia 18 X 1712 r. błogosławił ślub⁷¹. Kolejnym był o. Augustyn Depre, który chrzcił 8 X 1730 r.⁷² W Praszce chrzcił 26 III 1717 r. o. Roch Korsak, kaznodzieja w klasztorze wieluńskim⁷³.

Posługa słowa i działalność misyjna

Paulini z klasztoru w Wieluniu pomagali także w posłudze kaznodziejskiej w miejscowej kolegiacie. W 1728 r. kaznodzieją kolegiackim był o. Alojzy Faruchowicz. Po

⁶⁵ AACz., sygn. KP 310, k. 1–2v; ADWł., sygn. AAG. Wiz. 17, k. 73v–74.

⁶⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 253–254; sygn. AAG. Wiz. 59, s. 1693.

⁶⁷ AACz., sygn. KM 903, s. 108.

⁶⁸ AACz., sygn. KM 159, s. 184, 201.

⁶⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 18, s. 397.

⁷⁰ AACz., sygn. KM 159, s. 249–254, 257–260, 271–274.

⁷¹ AACz., sygn. KM 1166, k. 74.

⁷² AACz., sygn. KM 1168, k. 130.

⁷³ AACz., sygn. KM 903, s. 135.

nim objął tę funkcję o. Marcin Balsamowski⁷⁴. Biskup F. Kraszkowski, sufragan gnieźnieński, wizytujący kolegiatę w 1730 r. wspominał, że Słowo Boże głosił w niej paulin z klasztoru wieluńskiego⁷⁵.

Pierwsze dane o posłudze słowa pełnionej przez reformatów wieluńskich pochodzą z 1662 r. W tamtejszym klasztorze przebywał wtedy zakonnik określony mianem kaznodziei kolegiackiego⁷⁶. Na początku XVIII w. znów pojawili się kolejni reformaci na ambonie w kościele kolegiackim. W 1704 r. kaznodzieją był tam o. Melchior Kierscius (Kierścicki?)⁷⁷. Pięć lat później działał na ambonie w kolegiacie o. Iwo Kalinscius (Kaliński)⁷⁸. Ich działalność kaznodziejska w kolegiacie przypadła na trudny dla miasta czas wojen szwedzkich i ich następstw.

Wśród głoszących słowo Boże na ambonie w kolegiacie wieluńskiej byli także pijarzy. W 1730 r. biskup Franciszek Kraszkowski, wizytujący tamtejszą parafię wspominał o kaznodziejach pijarskich. Zaznaczył jednak, że poza wyjątkowymi sytuacjami nie powinni głosić kazań w swoim kościele, ale w kolegiacie⁷⁹. Być może już wtedy służyli swoją pomocą w kaznodziejstwie w tej świątyni. Od 1746 r. do 1750 r. kaznodzieją w kolegiacie był ks. Felicjan od św. Karola (Józef Piaskowski)⁸⁰. Po nim pełnili tę godność inni pijarzy, m.in. ks. Jan Stanisław od św. Józefa (Jan Kiedrzyński)⁸¹, ks. Justynian od św. Rozalii (Antoni Hoffner)⁸², ks. Tomasz od św. Adalberta (Kajetan Wiśniowski)⁸³, ks. Onufry od św. Maryi (Wojciech Agdeyski)⁸⁴, ks. Walenty od św. Ludwika (Piotr Domański)⁸⁵. W 1766 r. biskup Ignacy Kozierowski wizytując kolegiatę wspominał, że pijarzy byli kaznodziejami niedzielnymi i świątecznymi w tej świątyni. Kaznodzieją niedzielnym był ks. Tadeusz Kowalski. Urząd kaznodziei świątecznego pełnił ks. Bonawentura od św. Józefa (Józef Wiszowaty)⁸⁶.

W drugiej połowie XVIII w. reformaci z klasztoru wieluńskiego aktywnie włączali się w działalność kaznodziejską w okolicznych parafiach. W kronice klasztornej skrupulatnie zapisywano od 1763 r. posługę poszczególnych ojców. Można więc prześledzić udział reformatów w życiu nie tylko Wielunia, ale i okolicy. Kłobuck, Krzepice, Działoszyn, Chotów, Rudniki, Ruda, Osjaków, Łagiewniki to tylko niektóre miejscowości, do których byli zapraszani reformaci wieluńscy z okazji odpustów i innych uroczystości w 1763 r.⁸⁷

Ważną płaszczyzną działalności kaznodziejskiej reformatów były misje ludowe. Pierwsze takie misje wśród ludu prowadzili już w XVII w., czyli od samych początków

⁷⁴ AJG., sygn. 537, s. 915, 1082.

⁷⁵ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 22.

⁷⁶ AFWiel., *Scrutinium, libro II*, s. 5.

⁷⁷ Tamże, s. 22.

⁷⁸ Tamże, s. 23.

⁷⁹ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 15, s. 49.

⁸⁰ APPZP., bez sygn. *Matricula*, nr 148.

⁸¹ Tamże, nr 78.

⁸² Tamże, nr 184.

⁸³ Tamże, nr 248.

⁸⁴ Tamże, nr 217.

⁸⁵ Tamże, nr 226.

⁸⁶ ADWł., sygn. AAG. Wiz. 66, s. 83–84, 98.

⁸⁷ AFWiel., *Scrutinium, libro II*, s. 321.

istnienia zakonu w Polsce. Jednak dopiero w połowie XVIII w. zostały wydane jednolite statuty misyjne. 22 VIII 1755 r. na kapitule prowincjalnej w Pakości (prowincja wielkopolska św. Antoniego, w skład której wchodził klasztor wieluński) ustanowiono *Apostolską misję* w obrębie prowincji. Wyznaczono wtedy ośmiu kaznodziejów-misjonarzy, po czterech dla języka polskiego i niemieckiego⁸⁸.

Ojcowie z klasztoru reformatów w Wieluniu brali czynny udział w działalności misyjnej. Niektórzy z nich wchodziłi w skład grup misyjnych. W latach 1756–1757 wspomniano o o. Wojciechu Millerze, kaznodziei misyjnym⁸⁹. Po nim kaznodziejami misyjnymi byli: w latach 1762–1763 o. Piotr Maciejewski, o. Tomasz Kośmicki w 1765 r., o. Januarey Kowalkowski w 1769 r. i in.⁹⁰ W latach 1763–1764 przebywał w klasztorze wieluńskim nawet katechista misyjny, o. Bonawentura Ryttnier⁹¹.

Zakonnicy wywierali duży wpływ na życie i religijność ludności archidiecezji wieluńskiej. Największe znaczenie miały klasztory paulinów i kanoników regularnych prowadzące duszpasterstwo parafialne. Zakonnicy aktywnie propagowali nowe formy pobożności, zakładali bractwa i szerzyli kultury własnych świętych. Kwesta praktykowana w imię zachowania reguły przez klasztory żebracze, głównie reformatów oraz działalność kaznodziejska i misyjna stawały się okazją do bliższych kontaktów mieszkańców archidiecezji z zakonnikami i propagowanym przez nich ideałem życia chrześcijańskiego.

Swój ślad w życiu archidiecezji zostawiły także klasztory żeńskie. Mniszki – cystelki i norbertanki – decydowały o obsadzie duszpasterskiej w parafiach położonych w ich dobrach. One prezentowały kandydatów na proboszczów i troszczyły się nie tylko o wygląd zewnętrzny budynków plebańskich, ale i zapewnienie właściwej posługi duszpasterskiej swoim poddanym.

⁸⁸ A.B. Sroka, *Prawo i życie polskich reformatów*, Kraków 1975, s. 208.

⁸⁹ AFWiel., *Scrutinium, libro II*, s. 37–38.

⁹⁰ Tamże, s. 40–41, 43, 47.

⁹¹ Tamże, s. 40–41.